

Omgaan met seksualiteit in de gymles (1)

Dit betreft een eerste van twee artikelen over omgaan met seksualiteit in de gymles. Het eerste gaat over seksueel gedrag van leerlingen onderling: signaleer je het en hoe reageer je passend? Het tweede artikel gaat over professionele seksuele integriteit: (h)erken ik mijn eigen seksuele gevoelens en gedachten en hoe ga ik daar op een professionele manier mee om?

TEKST ESTHER VAN DER STEEG

De beide artikelen zijn bedoeld om bij te dragen aan bewustwording over de rol van seksualiteit in de LO-praktijk, en geven hopelijk een aanzet tot een gesprek in LO-secties over seksualiteit. Dus geen opgeheven vingertje over wat allemaal niet mag. Maar een aanmoediging tot het (h)erkennen van seksualiteit op de werkvloer en er competent mee kunnen omgaan. Zodat uiteindelijk de veiligheid van leerlingen en die van LO-docenten vergroot wordt, daar profiteert een ieder van!

Zijn LO-docenten competent?

Jongeren rapporteren dat zij frequent seksueel (grensoverschrijdend) gedrag meemaken, zowel op school als in de sport (Timmerman, Bajema & Bonink, 2002; Internationaal Centrum voor Ethiek in de Sport, 2013). Om te peilen hoe startende LO-docenten omgaan met seksueel gedrag in (en om) de gymles, hield ik een inventarisatie van zelfwaargenomen competenties onder LO-studenten in hun laatste jaar (op de Calo, Hogeschool Windesheim). De meeste studenten vinden dat ze voldoende kennis hebben om gezond seksueel gedrag (60%) en seksueel grensoverschrijdend gedrag (71%) te signaleren. Een enkeling vindt dat ze daar veel kennis over hebben (resp. 6% en 7%) en een aanzienlijke groep weet niet of ze die kennis in huis hebben (resp. 30% en 18%). Geen enkele student kent het Vlaggensysteem (Frans & Franck, 2010), dat verder in dit artikel wordt toegelicht. Een derde van de studenten (35%) is op de hoogte van de gedragsregels die de stageschool hanteert om seksueel gedrag te duiden en waar nodig te begrenzen. De rest weet niet of de stageschool

dergelijke gedragsregels heeft (35%) of meent dat het van de leraar afhangt óf en hoe er wordt gereageerd op seksueel gedrag (30%). Qua attitude vindt een meerderheid (70%) dat seksualiteit bespreekbaar is met leerlingen, tegenover 21% die het onderwerp geen gespreksonderwerp vindt. Negen procent weet niet wat hij/zij ervan vindt. Als studenten om een inschatting van eigen vaardigheden werd gevraagd, waren studenten minder zelfverzekerd in vergelijking met de inschatting van hun kennis. Ruim vijftig procent (51,3%) denkt voldoende vaardigheden in huis te hebben om adequaat te reageren op seksueel (grensoverschrijdend) gedrag van leerlingen, 31,6% weet het niet en 14,5% denkt te weinig vaardigheden te hebben. Een enkeling denkt veel vaardigheden te hebben.

De respondenten waren 76 studenten met een uitstroomprofiel VO/mbo. Van de respondenten was 61 man en 15 vrouw. De gemiddelde leeftijd was 22,3 (SD 1,6). Zij liepen op dat moment stage in het VO of het mbo. De competenties

van de studenten werden gemeten door een vragenlijst met 31 items, geconstrueerd vanuit de literatuur (Zonnenberg & Roelofsen, 2011) en een bestaande vragenlijst (De Graaf, Kruijjer, Van Acker & Meijer, 2012). Twee studenten hebben de vragenlijst getest op leesbaarheid en invulbaarheid en hun feedback is daarna verwerkt om de vragen beter af te stemmen op de doelgroep. Ik ben in dit artikel alleen in gegaan op het deel over competenties t.a.v. seksueel gedrag van leerlingen onderling. Andere delen van de vragenlijst gingen over omgaan met leerlingen die homo, lesbisch, bi of transgender zijn, en de seksuele integriteit van de LO-docent. Deze twee onderdelen laat ik hier buiten beschouwing. Elk onderdeel vraagt naar kennis (ik weet...), attitude (ik vind...) en vaardigheden (ik doe...).

Onderzoeksconclusie

Conclusie uit het onderzoek is, dat hoewel de meeste studenten hun mate van kennis over seksueel gedrag voldoende achten, er een aanzienlijk aantal onzeker is over hun kennis. Daarnaast is twee derde van de studenten niet of onvoldoende op de hoogte van het beleid van de stageschool aangaande het reageren op grensoverschrijdend gedrag, terwijl elke school sinds 2015 verplicht is een sociaal veiligheidsbeleid te hebben (OCW, 2015). De attitude ten aanzien van het bespreekbaar maken van seksualiteit met leerlingen is bij een meerderheid positief; zij vinden dat bij hun taak horen. De eerder genoemde onzekerheid van studenten zien we terug bij het inschatten van eigen vaardigheden met betrekking tot reageren op seksueel gedrag, wat duidt op handelingsverlegenheid. Een aanbeveling is om studenten duidelijke handvatten te bieden voor het signaleren en duiden van seksueel (grensoverschrijdend) gedrag en hoe er op te reageren. Het Vlaggensysteem (Frans & Franck, 2010) is een geschikte methode om deze handvatten te bieden voor LO-docenten en -studenten.

Het Vlaggensysteem biedt handvatten

In de kleedkamer maken Noor en Fenna foto's van elkaar in uitdagende poses. Tanja heeft haar gymshirt zo geknoopt dat haar buik grotendeels zichtbaar is en ze gedraagt zich uitdagend naar jongens en mannen. Sana wil niet naakt douchen. Seth houdt zijn smartphone onder de deur door van een douchehokje en filmt zo een klasgenoot. Mona maakt neukbewegingen tijdens het stoeien met een klasgenoot.

Kinderen en jongeren vertonen seksueel gedrag, dat is zeker. Maar hoe beoordelen we dit seksuele gedrag? Hoort het bij de gezonde seksuele ontwikkeling? Wat is 'normaal' en wanneer is bijsturen of ingrijpen nodig? Het

Vlaggensysteem is een pedagogisch instrument om aan de hand van zes criteria seksueel gedrag van kinderen te signaleren en te beoordelen als gezond (groene vlag), licht grensoverschrijdend (gele vlag), ernstig grensoverschrijdend (rode vlag) en zwaar grensoverschrijdend (zwarte vlag) seksueel gedrag, aan de hand van zes criteria. Om het instrument te illustreren

De zes criteria die in het Vlaggensysteem worden gehanteerd zijn: toestemming, vrijwilligheid, gelijkwaardigheid, ontwikkeling, context en (zelf)respect.

volgen hier twee voorbeelden uit de cassette Sport, een spel met grenzen dat gebaseerd is op het Vlaggensysteem en specifiek ontwikkeld is voor sport- en kleedkamersituaties (Sensoa & Internationaal Centrum voor Ethiek in de Sport, 2013).

Casus 1: Gluren en social media

Na de gymles neemt een jongen (13 jaar) met zijn smartphone foto's van de meisjes die op dat moment aan het douchen zijn. Hij stuurt ze naar de rest van de groep. Wanneer de meisjes het ontdekken zijn ze er helemaal ondersteboven van.

De zes criteria die in het Vlaggensysteem worden gehanteerd zijn: toestemming, vrijwilligheid, gelijkwaardigheid, ontwikkeling, context en (zelf)respect. Als je deze criteria langs de beschreven casus legt, kun je de situatie beoordelen met een rode vlag (ernstig grensoverschrijdend) met daarbij de volgende toelichting. Meisjes van 13 veranderen lichamelijke. Jongens van deze leeftijd merken dat. De interesse van een 13-jarige jongen voor douchende meisjes past dus in de ontwikkeling. Maar dat hij

Kernwoorden:

seksualiteit, integriteit, vlaggensysteem, respect

Literatuur

De Graaf, H., Kruijer, H., van Acker, J., & Meijer, S. (2012). *Seks onder je 25ste*. Eburon Uitgeverij BV.

Frans, E., & Franck, T. (2010). *Vlaggensysteem: Praten met kinderen en jongeren over seks en seksueel grensoverschrijdend gedrag*. Sensoa, Garant.

OCW (2015). *Veilig leren en werken in het onderwijs*. Den Haag: ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. Retrieved from: <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/veilig-leren-en-werken-in-het-onderwijs/>

Sensoa & Internationaal Centrum voor Ethiek in de Sport (2013). *Handleiding Sport, een spel met grenzen. Omgaan met lichamelijk of seksueel grensoverschrijdend gedrag via het Vlaggensysteem*. Retrieved from: http://www.ethicsandsport.com/sport_met_grenzen/instrumenten

Timmerman, G., Bajema, C & Bonink, M. (2002). *Seksuele intimidatie op school*. Assen: Van Gorcum.

Zonnenberg, A. & Roelofsens, S. (2011). De bijzondere risico's van de leerkracht bewegen en sport in en om de school. *LO 9*, 42-45.

Esther van der Steeg is consulente seksuele gezondheid bij de Calo, Hogeschool Windesheim, Zwolle en bij Bureau Seksuele Gezondheid Amersfoort.

Contact:

E.vander.Steeg@windesheim.nl

gluurt, foto's neemt en ze verspreidt is dan weer niet oké, omdat hij de criteria toestemming en vrijwilligheid daarmee negeert. De jongen heeft geen toestemming gekregen van de meisjes om foto's van hen te maken, laat staan ze te verspreiden. De jongens en meisjes zijn even oud en maken deel uit van dezelfde klas of jaarlaag. Op dat vlak zijn ze dus gelijkwaardig, maar toch bevinden ze zich niet in een volledig gelijkwaardige positie: de meisjes konden zich niet verdedigen omdat ze nergens van wisten en bovendien geven de foto's de jongen een vorm van macht. Dit gedrag is in geen enkele context oké. De jongen heeft geen respect voor de meisjes, noch voor zichzelf, want de meisjes zullen hem niet meer vertrouwen.

Wat niet te doen: het voorval negeren of wegwuiven. Of een te grote ophef maken, zoals schorsen.

Wat wel te doen: de LO-docent confronteert de jongen met zijn gedrag. De jongen moet beseffen dat wat hij gedaan heeft echt niet door de beugel kan. Hierbij is het wel belangrijk dat de LO-docent uitlegt waarom dit niet kan. Dat de jongen zijn verontschuldiging moet aanbieden en de foto's moet wissen is vanzelfsprekend. Omdat een dergelijk voorval een grote invloed heeft op de leerlingen, is het aan te raden om hier een groepsgesprek over te hebben. Ook zijn duidelijke afspraken over naaktheid en privacy op school van belang.

Casus 2: Experimenteergedrag en groepsdruk

Een jongen van 14 brengt condoms mee naar school. In de kleedkamer daagt hij zijn klasgenoten uit de condoms te gebruiken en ze als bewijs "gebruikt" mee terug te nemen naar school. Wie niet durft, wordt uitgelachen.

Als je de criteria weer langs de beschreven casus legt, kun je de situatie beoordelen met een gele vlag (licht grensoverschrijdend) met daarbij de volgende toelichting. Jongens van 14 jaar gaan

op verkenning uit en willen hun grenzen verleggen (ontwikkeling). Bij die verkenning kunnen leeftijdsgenoten (gelijkwaardigheid) een grote invloed hebben, zowel positief als negatief. In dit geval is sprake van groepsdruk, waardoor bepaalde jongens wel toestemmen (impliciet of expliciet), maar niet vrijwillig. Er wordt immers gelachen om jongens die niet willen meedoen. Verder gaan dan je eigenlijk wil, is niet goed voor je zelfbeeld (geen zelfrespect). Dat de jongens hun seksuele interesse ook in de kleedkamer uiten, is normaal. Mochten ze dat tijdens de gymles doen, dan zou dat strijdig zijn met het criterium context.

Wat niet te doen: het voorval negeren of wegwuiven. Of te grote ophef maken, zoals straffen.

Wat wel te doen: Als LO-docent is het belangrijk om rekening te houden met groepsdruk.

Jongens van 14 jaar gaan op verkenning uit en willen hun grenzen verleggen (ontwikkeling). Bij die verkenning kunnen leeftijdsgenoten (gelijkwaardigheid) een grote invloed hebben, zowel positief als negatief.

Experimenteren is oké, anderen daartoe dwingen niet. In dit geval bespreek je dit het best met de initiatiefnemer(s) en niet met de "volgers". De "volgers" kun je wel de boodschap geven dat het belangrijk is dat ze enkel doen wat ze zelf oké vinden en zich nergens toe laten dwingen.

Het voordeel van het gebruik van het Vlaggensysteem, is dat de manier waarop je reageert als LO-docent heel goed en helder uit te leggen valt. Het geeft een heldere 'taal' om seksualiteit te bespreken, zonder in emotionele discussies te belanden.

Tot slot

Seksueel gedrag bij jongeren roept vaak zorg en onzekerheid op bij (LO-)docenten. Kennis over gezond seksueel gedrag en seksueel grensoverschrijdend gedrag is noodzakelijk om seksueel gedrag te (h)erkennen, te duiden en waar nodig bij te sturen. Maar deze competenties lijken op basis van het onderzoek onder vierdejaars LO-docenten te weinig in de opleiding tot ontwikkeling te komen. En hoe verkrijgen de reeds werkende LO-docenten deze competenties? Uit een snelle scan is er niet of nauwelijks een nascholingsaanbod dat over het seksualiteit gaat. Dus bij dezen een oproep aan de KVLO en de opleidingen LO in Nederland om meer werk te maken van seksualiteit. Het volgende artikel gaat over de seksuele integriteit van de LO-docent. ■